

НАУКОВО-ТЕХНІЧНА ТВОРЧІСТЬ ЯК МОДУС ЛЮДСЬКОГО БУТТЯ

О.М. Мелашенко

*старший викладач кафедри психології і педагогіки
Національного технічного університету України
„Київський політехнічний інститут”*

У статті розглянуто науково-технічну творчість як модус людського буття, що дає змогу на теоретичному і практичному рівнях розробляти фундамент для вирішення різноманітних завдань у науці й техніці.

Ключові слова: науково-технічна творчість, діяльність, культура.

У сучасних умовах важливим завданням викладання гуманітарних дисциплін у вищому технічному закладі для розвитку суспільства є наголошення на науково-технічній творчості як філософського аспекту модусу людського буття.

Питання творчості цікавило людство з часів Платона, Арістотеля, Б.Спінози, Г.Сковороди, Канта, Гегеля, Фейєрбаха та інших видатних письменників. Із більш пізніх спроб ґрунтовної розробки проблематики творчості треба згадати З.Фрейда, А.Бергсона, М.О.Бердяєва.

Філософський аспект науково-технічної творчості відрізняється від інших аспектів низкою особливостей. Науково-технічну творчість розташовують в інтелектуальній сфері, яка може забезпечити розуміння цього феномену на рівні розуміння. При цьому увага концентрується на суттєвих, але вторинних та похідних чинниках, засобах, умовах, результатах, а не на онтологічному рівні. Отже, постає питання про детермінанти та чинники соціокультурного та суб'єктивно-особистісного рівнів.

Творчість має своє місце у співвідношенні категорій "взаємовідносини", "діяльність", "культура". Розуміння людини як "ансамблю суспільних відносин", як "діяльної істоти", як "суб'єкта культури" дозволяє в першому наближенні розглядати категорії "взаємовідносини – діяльність – культура" як генетично та змістовно споріднені. Діяльність – це і є процес продукування та репродукування суспільних відносин, процес переведення природних взаємодій в штучні, соціальні, культурні взаємовідносини. Тобто в такі, в яких "застигають" в об'єктивованій формі цілепокладаюча та цілездійснююча домінанти культури, опосередковані потребами, здібностями та здатностями, інтересами, цілями людини. Ці взаємовідносини, постійно розвиваючись, і є тією результатом, що інтегративно може бути репрезентований як суспільність. А персоніфікованим носієм останньої є особистість.

Категорія "взаємовідносин" ще в імпліцитній формі містить у собі свою власну діалектичну суперечність, ще не виявляє діалектичної суперечності в теоретично зрілій формі. Діяльність, як категорія, має ширший методологічний, світоглядний, евристичний потенціал, оскільки поєднує в собі предмет, умови, засоби, суб'єкт, мету діяльності – тобто все те, що дозволяє говорити про теоретично конкретне, збагачене логічними визначеннями, відображення об'єкта, дає можливість органічно виводити такі вкрай принципові предикатні характеристики діяльності, як зміст, форма та її характер.

Сама діяльність, актуалізуючи свій потенціал, зумовлює висновок про те, що вона є тією сутнісно та генетично безпосередньою основою, з якої виростає творчість. Отже, діяльність є загальним, а творчість – всезагальним способом буття людства.

У чому ж діяльність принципово відрізняється від творчості? У тому, що в творчості людина живе в режимі постійного виходу за межі існування, в режимі трансцендування, трансгресії. Постійно переважаючи себе в існуванні, в науково-технічній творчості людина ніколи не зможе себе переважити по сутності саме тому, що ця її сутність – в творчості, в постійному виході за межі уже постало, здійсненого, здобутого, створеного, пізнаного, засвоєного. Саме в цьому – субстанційна вкоріненість об'єктивних засад для імперативу „людина – мета”.

Якщо діяльність – спосіб продукування та репродукування суспільності, то творчість – це спосіб продукування гуманістичної суспільності, спосіб продукування повністю усупільненої, або що є те ж саме: безпосередньо суспільної людини.

В діяльності має місце zdeформована взаємодія моментів цілепокладання – цілездійснення, тобто взаємодія, в якій домінує однопідрядлений процес: вплив та його сприйняття. У творчості має місце недеформована діалек-

тика ціленакладання та цілездійснення як здійснювана діалектична суперечність.

Якщо діяльності достатньо для продукування культури, то для продукування гуманістичної культури, культурної культури – необхідна творчість.

Культура, що пробуджується до життя діяльністю, є синкретичною. В ній і елементи гуманістичної культури, і субкультура, і псевдокультура, й антикультура. Культура, що покликається до життя творчістю – це буття людства в глобальному гуманістичному вимірі. Спосіб же такого буття – творчість. Практична всезагальність цих культур утворюється по мірі того, як на засадах передісторії утворюється практична всезагальність історії, а на засадах діяльності складається практична всезагальність творчості. І людина культурна (творча), і людина олюднена (гуманістична) – це повністю усупільнена людина. Суб'єкт історії. Суб'єкт історіотворчості. Суб'єкт свободотворчості. І культурне суспільство, і гуманістичне суспільство – це та істинна асоціація істинних людей, завдячуючи котрим єдино можливий вільний, творчий, самодіяльний індивід. Творець.

Таким чином, творчість протистоїть діяльності лише як "творчість взагалі" – "діяльності взагалі". Особливий зміст останньої для творчості точно так же випадковий і неістотний, як і особлива та споживчо-культурна вартість, котру творчість продукує. Творчість – це діяльність в умовах, коли кожен практично здійснюється в якості мети, обмежуючи імперативність дійсного гуманізму лише рівнем належного (рос.: долженствования).

Творчість як така (як і матерія, як і розвиток, діяльність тощо) емпірично невиявлена. Тому жодна теорія творчості неможлива. В кожному такому випадку під творчістю мають на увазі лише загальний випадок комплексу тих чи інших соціальних взаємодій та їх результатів. Інша річ, що і психологічні, і естетичні, і етичні, і педагогічні, і евристичні, і будь-які інші того ж масштабу теоретичні та емпіричні дослідження проблем, інтегративно означуваних поняттям "творчість" є те "особливе", що опосередковує "акт" творчості (одичне), та "процес" творчості (всезагальне). Онтологічно одичне та особливе (загальне) історично готують емпіричне та теоретичне підґрунтя для перманентного розвитку філософської теорії творчості, а зі створенням останньої в ній же знаходять своє суспільне пояснення, отримують надійну методологічну основу та світоглядні засади.

Свідомість, як вища форма відображення, має властивість бути відносно самостійною і тим самим спроможна не лише до адекватної істинної реконструкції минулого, відтворення

нині сущого та, завдячуючи властивості антиципації – до наукового передбачення майбутнього. Але водночас – несе в собі і можливість завідомо хибного та ілюзорного (до-, анти та поза наукового) умоглядного конструювання думкою реальності та дійсності в якихось їх фрагментах та частинах, або ж, у випадку, коли це є питання філософського масштабу та порядку – то й реальності та дійсності як таких. В реалізації на практиці цієї (останньої) можливості саме й полягає єство перетворених форм мислення, чуттєвості та практичної дії.

Лише з позицій розуміння творчості як гуманістичного типу соціальної форми розвитку матерії, творчості як істини та сутності діяльності, суспільство осягне як філософська проблема. Саме так, як відкриття закону взаємного проникнення протилежностей (та його наступна матеріалістична інтерпретація) дозволило зрозуміти розвиток з боку його джерела таким, яким він є насправді: як саморозвиток, так і розуміння сутності соціальної форми розвитку матерії – діяльності лише тоді може вважатись науково і філософськи досягнутою, коли вона (діяльність) розглядається як самодіяльність.

У діяльності людина визначається дією зовнішніх по відношенню до неї чинників та детермінант. У самодіяльності вона самовизначається. Філософським відображенням такого стану речей відповідно виступають: точка зору на людину як на пасивну істоту, сприймаючу вплив ззовні, як на засіб, зведений лише до певної функції.

У той же час категорія "самодіяльність" не виявить всі свої методологічні, світоглядні та евристичні можливості, якщо вона не буде діалектично співвіднесена. (по типу "свого-іншого-себе"). Сутність значення розподілу полягає в тому, що він виступає соціокультурною формою перманентного процесу зняття межі актуальної обмеженості людської діяльності. Розподіл є соціальною формою прориву, подолання цієї межі (обмеженості).

Розгляд та розуміння творчості як розподілу самодіяльності (самодіяльного розподілу), тобто розгляд її як здійснення діалектичної суперечності, як відношення протилежностей єдиної сутності (пригадаймо Геля: "в сутності все відносне") – вельми перспективний та продуктивний вектор подальшого розвитку (науково-філософського дослідження) теми творчості.

Науково-технічна творчість, як і діяльність є формоутворюючим процесом: процесом створення неприродних форм самої природи – культурних форм. Однак, на відміну від діяльності, творчість у формі практичної всезагальності є створення, освоєння та викорис-

тання культури, передбачає існування (в формі практичної всезагальності) гуманізму, є перманентно здійснюваним діалектичним процесом, двоєдиними моментами якого виступають творчість свободи та свобода творчості.

Об'єктивність творчого процесу (і кожного його акту) детермінується тією обставиною, що творчість, являючись формоперетворюючим процесом, завжди має справу з об'єктивним змістом і може успішно відбуватися лише при тій неодмінній умові, що узгоджується з уже істинно науково пізнаними, або, якщо ще не пізнаними, то такими, що змушують з собою рахуватись, залежностями реальності та дійсності. І з цієї точки зору об'єктивні залежності виступають не як щось таке, що обмежує та створює свободу творчого освоєння дійсності суб'єктом (людиною, людьми, суспільством), але як найважливіша і головна умова самої творчості та свободи.

З іншого боку, неприпустима абсолютизація цього моменту, абсолютизація, що здатна зредувати всю творчість, включно і такий її невловимий інгредієнт, як таїнство творчості, лише до певного різновиду детермінізму, чи ж то простого телеологічного процесу; здатна надати цьому безкінечно неоднозначному, багатомірному та складному процесу присмаку фаталізму, а в результаті – не залишити в ньому місця... власне творчості. Людина з її історично розвиненими та перманентно розвинутими сутнісними силами: нахилами, здібностями, потребами, знаннями, досвідом, відповідальністю, активністю, переконаннями, совістю, з генами, тобто всім тим, що єдино дає їй можливість свободотворчості, творення історії в руслі, що визначається вектором прогресивного поступу цієї історії – ніскільки не менш вартісна умова буття творчості. Людина, перетворюючи об'єктивний світ (і тим самим – світ своєї власної суб'єктності), здатна діяти успішно лише при умові співвіднесення себе з цим світом як природна (об'єктивна) сила, але сила, здатна (з огляду на свою суб'єктність) до формоутворення цього світу, до його нормативного перетворення, до генерування його нових форм (віртуально – безкінечних і невичерпних, що зумовлюється безмежністю об'єктивної діалектики і субстанційністю матерії), до переводу природних взаємодій в штучні, культурні, або – до переводу їх в форму суспільних відносин.

Подібний розвиток (творчість) завжди носить доцільний характер (характер гармонійно здійснюваного двоєдиного процесу: цілепокладання – цілездійснення), відповідає цілком певним – гуманістичним – визначенням аксіологічного порядку, але в жодному своєму прояві (безпосередньо чи опосеред-

ковано), не ізолюється від природносущих та створених реальностей та дійсностей буття. При цьому необхідно виходити з того, що розуміння історичної свободи людини неодмінно повинно включати в себе свободу її як по відношенню до тієї об'єктивної реальності, що виступає невичерпним субстратом її матеріально-духовно-чуттєвої формоутворюючої (формоперетворюючої) самодіяльності, так і по відношенню до своєї власної, суспільної, спільнотної та особистісної природи, до того масиву розвиваної дійсності, що складає соціальне, культурне ціле. І ця остання являється визначальною, оскільки в "другій природі" в знятому вигляді наявна перша, а разом вони складають субстрат світу людини, котрий останній належить трансформувати в людський світ, що можливо при тій єдиній умові, що діяльність трансформується в творчість, а необхідність – в свободу. Лише з позицій такої загально історичної перспективи повинна визначитись актуальна сума та потенційна міра історичної свободи людини, людей і людства.

Науково-технічна творчість невичерпна. Невичерпність ця зумовлюється двоєдиним об'єктивно-суб'єктивним чинником. По-перше, є невичерпним об'єктивний світ. А отже – невичерпна, безгранична об'єктивна діалектика. По-друге, невичерпні та безмежні рівні самої доцільності, зумовлювані людськими здатностями, здібностями, потребами, інтересами, досвідом, знаннями тощо, що вони динамічно нарастають в процесі творчості. Відтак, лише точка зору на науково-технічну творчість, як на безмежне поле розгортання (актуалізації) родової сутності людини, дозволяє подолати традиційну обмеженість.

Має існувати певний маргінальний, перехідний період в розвитку суспільства (культури, історії, свободи, гуманізму), який характеризується як своїм визначальним, домінуючим показником саме процесом трансформації науково-технічної діяльності в науково-технічну творчість: вже не діяльність, ще не творчість. А що? Творча діяльність науково-технічного товариства.

Загальновідомо, що найскладнішим для пізнання є саме маргінальні форми. Складність їхня для науки полягає у відсутності власної основи розвитку: корінної діалектичної суперечності, що вмотивовує, детермінує та рухає розвиток системи і тим самим забезпечує можливість адекватного її пізнання на рівні сутності.

Сама імперія соціального та індивідуального буття не була достатньо насичена творчістю у всіх своїх безпосередніх проявах настільки, щоб можна було зробити обґрунтований висновок про стійку та незворотну, до того

ж невинно наростаючу, тенденцію до набуття творчістю форми практичної всезагальності. Питання про те, чому саме сьогодні є можливим і необхідним всебічно розробляти філософію творчості (творчу філософію) зовсім не є питанням теоретичним. За Гегелем все криється в "готовності предмета". Так з початком практичного становлення дійсного гуманізму людство завершує період своєї передісторії і починає писати перші сторінки історії. Саме так творчість, спосіб буття останньої, саме в цих умовах починає чітко виявляти тенденцію до конституювання в формі практичної всезагальності. Гегель таким чином охарактеризував цей процес розвитку теоретично-всезагального: "...пізнання рухається від змісту до змісту. Цей рух вперед визначає себе перш за все таким чином, що він розпочинає з простих визначеностей і що слідує за ними визначення стають багатшими і конкретнішими. Це так тому, що результат має в собі свій початок, і рух цього початку збагатив його новою визначеністю. Всезагальне складає основу; тому рух вперед не варто сприймати за процес, що протікає від чогось іншого до чогось іншого... На кожному ступені подальшого визначення всезагальне здійснює всю масу свого попереднього змісту і не лише нічого не втрачає від свого діалектичного руху вперед, не лише нічого не залишає позаду себе, але

несе з собою все набуте і збагачується, і гусне всередині себе"

Активним початком науково-технічної творчості є новаторство як система, як образ мислення. Це здобуття знання діячами науки і техніки, що не мало місця раніше в межах домінуючої парадигми і знаходження здатності використовувати його для віднайдення нового знання.

Науково-технічна інновація з її гносеологічними та соціальними властивостями може розглядатися як фрактал усієї науки і техніки, що моделює такі її інваріантні характеристики, як динамізм, невинний розвиток науково-технічного знання, його інноваційної орієнтації. Всі типові особливості розвитку науки і техніки, в яких здійснюється зрушення в концептуальному характері знання, все що наповнює цей процес, знаходять відображення в механізмі протікання новаторства від виявлення відхилення до встановлення парадигми.

Філософський аналіз зазначеної проблеми з позиції соціальної детермінації, дослідження культури, економічних, технічних та інших передумов, що забезпечують ефективність інноваційних технологій, дає змогу на теоретичному та практичному рівнях розробити фундамент для вирішення різноманітних задач науки і техніки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белов В.Д. Ценностное измерение науки. – М.: Идея, 2001. – 452 с.
2. Гегель Г.В.Ф. Наука логики. – М.: Наука, 1972. – С.306-307.
3. Кримський С.Б. Запити філософських смислів. – К.: ПАРАПАН, 2003. – 252 с.

Стаття надійшла до редакції 31.10.2006 р.

